

BELA VOJNA V ZALEDJU SOŠKE FRONTE

Stota obletnica smrtonosnih snežnih plazov na Vršiču

Začelo se je tretje leto spominjanja dogodkov iz prve svetovne vojne, v začetku meseca pa je minilo tudi 100 let, odkar so se marca 1916 sprožili veliki snežni plazovi, ki so pod seboj pokopali vsakogar in vse, kar jim je bilo na poti. Zaradi dveh dogodkov z obsežnimi plazovi v le nekaj dneh so se znašli v belem peklu tako ruski vojni ujetniki, glavni vzdrževalci prevoznosti vršiške ceste in pred tem njeni graditelji, kot njihovi nadrejeni oziroma vojaki avstro-ogrsko vojske. Obseg in posledice nesreče so presenetili tudi sicer večinoma dobro utečeno avstro-ogrsko vojaško kolesje v zaledju soške fronte, zato se je prava oziroma organizirana reševalna akcija začela šele po nekaj tednih. Pozneje so spremenili potek ceste v snežnih razmerah. Največ žrtev teh plazov je bilo med ujetniki, po katerih danes vršiško cesto imenujemo tudi ruska cesta. Letošnja spominska prireditev ob okrogli obletnici pri ruski kapelici pod Vršičem sredi poletja bo zato še posebno slovesna. O snežnih plazovih med prvo svetovno vojno v Sloveniji smo pisali že v lanskim drugi in tretji številki revije SV. V tokratnem prispevku natančneje predstavljamo predvsem vzroke in posledice te velike nesreče, zaradi katere skupaj z drugimi tovrstnimi nesrečami v Alpah, katerih smrtni davek ocenjujemo na približno 50.000 žrtev na obeh vojskujočih se straneh, ta spopad svetovnih razsežnosti imenujemo tudi bela vojna.

Besedilo: Miha Pavšek, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Pred stoletjem skoraj nihče ni vedel za Vršič, to ime prelaza je namreč nastalo precej pozneje. Kranjskogorčani oziroma po starem Borovci so rekli, da gredo čez Jezerca, Trentarji pa čez Kranjski vrh. Avstrijci, ki so poleti 1915 začeli graditi cesto, so poimenovali prelaz po najbližji gori Mojstrovka Pass. Ob dograditvi po le nekaj mesecih so cesto poimenovali po poveljniku

fronte proti Italiji, nadvojvodi Evgenu Avstrijskemu, Erzherzog Eugen Strasse. Na vrhu prelaza, natančneje prav tam, kjer je danes najvišje ležeče parkirišče, je bilo do gradnje ceste manjše jezero, ki so ga med gradnjo zasuli. Od tod kranjskogorsko ime Jezerca. Od Kranjske Gore čez Vršič do Trente blizu odcepa v dolino Zadnjice je bila tovorna žičnica za oskrbo s hrano, orodjem

in senom za konje z vmesnimi postajami pod Mihovim domom, na prelazu, Šupci ter pri izviru Soče.

Nesreča s snežnim plazom pod Vršičem pred stoletjem je priložnost, da se spomnimo in opomnimo na nekatere manj znane podrobnosti te velike nesreče. Pred prvo svetovno vojno so že marsikje opazovali vreme, toda ne na višinskih oziroma gorskih opazovalnih

- 1** LAVINSKI KATASTER NA DIGITALNEM ORTOFOTONAČRTU (VIR: GURS) NA VRŠIČU. NAJVEČ TEŽAV PRED STOLETJEM SO POVZROČILI PLAZOVI OD ŠT. 1 DO 4.
VIR: OGRROŽENOST SLOVENIJE S SNEŽNIMI PLAZOVI, PODJETJE ZA UREJANJE HUDOURNIKOV, 1994, LJUBLJANA
- 2** VRŠIČ JANUARJA 1916, KO SO GA V VOJAŠKE NAMENE IMENOVALI PŘELAZ MOJSTROVKA (MOJSTROVKA PASS). ŽE ČEZ NEKAJ VEČ KOT MESEČ DNI SO VSE OBJEKTE NA FOTOGRAFIJI UNIČILI VELIKI SNEŽNI PLAZOVI.
VIR: [HTTP://WWW.EUROPEANA1914-1918.EU/SL](http://www.europeana1914-1918.eu/sl)
- 3** OSTATKI PODRTIH LAVINSKIH GALERIJ POLETI 1916 SO PŘIČALI O SILOVITOSTI SNEŽNIH PLAZOV V ZAČETKU MARČA TISTEGA LETA.
VIR: SLOVENSKI PLANINSKI MUZEJ
- 4** GRADBENE BARAKE POD VOSSOVO OZIROMA DANES ERJAVČEVO KOČO JANUARJA 1916 SO BILE ENE IZMED REDKIH STAVB, KI JIH POZNEJŠI MARČEVSKI PLAZOVI NISO UNIČILI.
VIR: [HTTP://WWW.EUROPEANA1914-1918.EU/SL](http://www.europeana1914-1918.eu/sl)
- 5** KOČA NA GOZDU (RIMELHUTTE) JESENI 1915
VIR: [HTTP://WWW.EUROPEANA1914-1918.EU/SL](http://www.europeana1914-1918.eu/sl)

marca, ko je nastal nad zahodnim Sredozemljem globok ciklon, še okrepilo. Podatek za Jezerski vrh v sosednjih Kamniško-Savinjskih Alpah priča o 115 centimetrih novega snega v 24 urah. Temu ciklonu je sledil še manjši, sekundarni ciklon s središčem nad severno Italijo, ta pa je prinesel Julijskim Alpam najobilnejše padavine. Dokler je v višinah vztrajal hladen zrak, je snežilo, na prehodu s 7. na 8. marec pa je sneg, razen višje, prešel v dež. Prav odjuga je najverjetneje povzročila, da so v sredo, 8. marca, ob 13. uri potegnili veliki plazovi čez jugovzhodno pobočje med Malo Mojstrovko (2332 m), nad Šitom glavo (2087 m) in vzhodno pod slednjo, kjer so obsežne meliščne strmine. Zasluli so vojaško naselbino na vrhu prelaza (Nordlager) z ruskimi vojnimi ujetniki in avstrijskimi stražarji ter porušili lesene galerije, ki naj bi jih varovale prav pred snežnimi plazovi. Štiri dni pozneje, torej v nedeljo, 12. marca, so plazovi drugega vala uničili postaji tovarne žičnice in ogrodje spomenika nadvojvodi Evgenu na vrhu prelaza, po katerem se je imenovala takratna cesta.

postajah. Italijanska vojska je hitro spoznala pomen opazovanja in beleženja snežnih pojavov ter vremena v Zgornjem Posočju, na avstro-ogrski strani pa temu niso namenili veliko pozornosti. Na širšem območju soške fronte je bilo¹ med prvo svetovno vojno zabeleženo skoraj 40 lavinskih nesreč, v katerih je po različno zanesljivih podatkih umrlo najmanj 1400 vojakov, od tega vsaj 1000 na

današnjem slovenskem ozemlju, in ujetnikov različnih narodov ter narodnosti. V snežni sezoni 1915/1916, zaradi poznejšega začetka vojne prvi tovrstni na našem ozemlju, do marca ni bilo veliko in večjih plazov. Nato je zapadlo zelo veliko novega suhega snega, čemur je sledila postopna odjuga. Po takratni vremenski sliki je začelo snežiti že konec februarja, sneženje pa se je v začetku

6 SLIKOVITA KARIKATURA Z NASLOVOM EVROPA IN VOJNA V NIZOZEMSKEM ČASOPISU NIEUWE AMSTERDAMMER LETA 1916. NENEHNO RASTOČ DOLG V PODOBI GROŽEČE SNEŽNE KROGLE OZIROMA PLAZU PRETI EVROPI, KI JE »ZVEZANA IN NA KOLENIH« TIK NAD PREPADOM. POD NJO SO ZAPISALI: ČEPRAV BI SE LAHKO OSVOBODILA, NE BO UŠLA SNEŽNEMU PLAZU. VIR: [HTTP://WWW.EUROPEANA1914-1918.EU/SL_NEDERLANDS/LEGERMUSEUM, DELFT](http://www.europeana1914-1918.eu/sl_nederlands/legermuseum_delft)

7 TEMPERATURNI VREMENSKA SLIKA NAD EVROPO V SREDO, 8. MARCA 1916, OB 13. URI PO LOKALNEM ČASU. SREDI DNEVA SE JE V VIŠINAH PREČEJ OTOPLILO, SAJ JE BILA TAKRAT TEMPERATURA ZRAKA TUDI NA VRŠIČU NAD LEDIŠČEM. VIR: [HTTP://WWW.METEOCIEL.FR/Modeles/ARCHIVES/](http://www.meteociel.fr/Modeles/archives/)

8 SPOMINSKA TABLICA UMRLIM V SNEŽNIH PLAZOVH MARČA 1916 POD DANAŠNJO ERJAVČEVO KOČO OZNAČUJE LE ENO IZMED ŠTEVILNIH LOKACIJ, NA KATERIH SO POKOPANE ŽRTVE TEH PLAZOV.

9 VRŠIŠKA IDILA OB ZIMSKI ZAPORI CESTE. VSAKOKRATNA PREVOZNOST CESTE NI ODVISNA LE OD VIŠINE SNEŽNE ODEJE, TEMVEČ JE POVEZANA TUDI Z VSAKOKRATNIM ODNOSOM ODGOVORNH RESORNIH MINISTRSTEV IN POSLEDIČNO TUDI UPRAVLJAVCEV CESTE. PLUŽENJE JE LE ZAČASNA REŠITEV, ŠTALNO BI POMENIL PREDOR, KI BI OMOGOČIL IN IZBOLJŠAL POVEZANOST ZGORNJEGA POSOČJA Z ZGORNJESAVSKO DOLINO OZIROMA OSREDNJO SLOVENIJO.

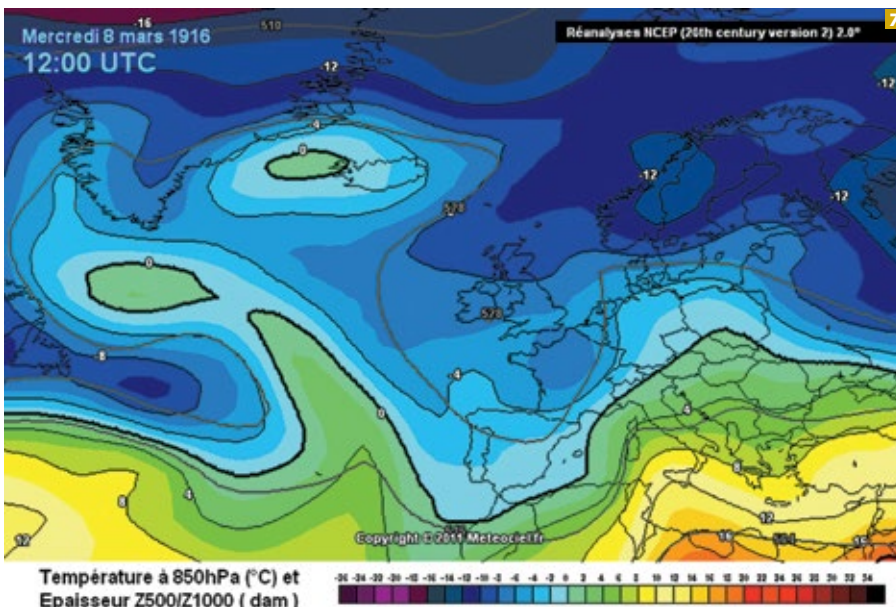
Največ o dogajanju izvemo v članku v Planinskem vestniku iz leta 1957 z naslovom Kako se je delala cesta na Vršič (Planinski vestnik, št. 3, 1957, str. 151–163), v njem pa je vse natančno opisal Franc Uran. Ta je pred tem že nekaj časa vodil sečnjo gozdov na obeh straneh prelaza, kjer se je zadrževal od leta 1909. Služboval je v ljubljanski Zgornji Šiški pri takratnem tesarškem mojstru in županu Ivanu Zakotniku, ki je kupil gozd Velika planina v Trenti. Galerije so zgradili že poleti 1915, sestavljale pa so jih velike in močne lesene protiplazovne strehe ter obrambni opaži. Nad barakami so postavili tudi zelo velik leseni most, ki naj bi preusmerjal morebitne plazove. Pri prvih je šlo najverjetneje za pršne plazove, to je plazove suhega, prhkega snega. Med potjo je plazovina spravila v plazenje še okoliške, tik nad prelazom ležeče in zaradi dežja razmočene snežne gmote. Pri drugem valu so bili večinoma plazovi mokrega snega. Tako pri prvih kot drugih so velike sile,

in sicer pri pršnih zaradi velike hitrosti, tudi do 100 km/h in več, pri plazovih mokrega snega pa zaradi velike teže od 300 do 500 kg/m³. Da je šlo za izjemne obremenitve, pričajo tudi rušilne posledice takratnih plazov, na primer izrevano odraslo drevje, podrti lesene konstrukcije in podobno, kar kaže na sile, večje od 10 t/m².

Kako strašna je bila nesreča, nam daje slutiti omemba, da so s kraja nesreče srečno pobegli vojaki in ujetniki izjavili, da se pustijo raje ubiti, kot da bi šli nazaj. Obsežnejše organizirano reševanje se je začelo šele naslednje jutro, čeprav je skupina ruskih ujetnikov temu odločno nasprotovala. Le malo jih je bilo najprej pripravljeno iti na vrh prelaza, nič manj pa niso bili proti temu nevhvaležnemu delu avstrijski inženirji in oficirji. Kjer je bilo prejšnji dan skoraj dvajset metrov visoko lese- no ogrodje Evgenovega spomenika, ni bilo

ničesar več, iz plazovine pa so štrleli le posamezni tramovi in deske. Najprej na plazovini ni bilo videti trupel, saj so bila ta globoko pod snegom. Pri odplazu nekoliko nagnjenem Tičarjevem domu je bilo pred vrati več kot tri metre snega, zato so jih morali odkopati. Kmalu za temi so našli ruska ujetnika, ki sta umrla za posledicami puha, torej udarnega vala oziroma spremljevalca pršnih plazov na njihovem čelu. Pozneje so ob pokopu prvih žrtev na Hudi ravni južno pod Vršičem tudi drugi ujetniki spoznali, da bi morali odkopati preostale zasute. Delo je bilo zelo naporno, čeprav je sneženje prehodno ponehalo, saj je bila plazovina trda, zbita in ponekod tudi ledena. Prvi odkopani, in sicer 15 ujetnikov ter stražnik, so bili povsem izmaličeni, skoraj neprepoznavni. Kmalu po tem odkopu je prihrumel na isti kraj nov plaz, zato so reševanje začasno prekinili. Tramovje podrtih lesenih galerij je posameznikom potrgalo glave in nekatere ude, zato ni bilo več nobenega upanja, da bi lahko še našli kakšnega preživelega. Zasutje obeh postaj tovarne žičnice je pomenilo popolno katastrofo tudi v logističnem smislu, saj se je promet čez Vršič popolnoma ustavil. Tako ni bilo povezave med eno in drugo stranjo prelaza, zato so vojaki ostali brez ustreznih povelj svojih nadrejenih. To je trajalo skoraj dva tedna, nato pa se je vreme izboljšalo, saj je sneženje ponehalo in začeli so se lepši, občasno tudi bolj sončni dnevi.

Prav Uran je odšel pozneje v Kranjsko Goro na poveljstvo po nadaljnja navodila glede reševanja. Ukazano je bilo, »da je treba vse ruske ujetnike spraviti v dolino do Svete Marije (cerkev svete Marije Lavretanske v trentarskem zaselku Pri Cerkvi, op. a.) in naj se tam nastanijo v barakah; kar pa je tehničnega moštva, naj gre do Soče v Trenti in tam počaka nadaljnjih povelj«. Po prihodu v Kranjsko Goro je izvedel, da naj bi po uradnih podatkih v nesreči umrlo 110 ruskih ujetnikov in sedem avstrijskih vojakov, ki so jih stražili. V kranjskogorski župnjski kroniki je podatek o kar 210 žrtvah, med njimi naj bi bilo 170 ujetnikov in 40 stražarjev. Nekateri podatki omenjajo celo 300

žrtev, vendar niso zanesljivi. Dan po prvem plazu so našli pod plazovino živega peka, ki je v času plazu stal pri krušni peči, edinem zidanem objektu, ki ga plaz ni podrl. Poleg njega so našli še dva preživelca, in sicer avstrijskega desetnika, ki so ga rešile deske, in še enega preživelega šele drugi dan po plazu. Žrtve so pokopali v Kranjski Gori, v grobnici pri ruski kapelici, na vojaškem pokopališču v Trenti in posameznih grobovih blizu kraja nesreče pod Vršičem. Med žrtvami je bil vsaj en Slovenec, in sicer Franc Peternelj iz Kranjske Gore. Resnične številke žrtev še vedno niso znane, saj jih je avstrijsko poveljstvo najbrž tudi zaradi svoje krivde skrivalo v strogi tajnosti že med reševanjem in ob poznejši sanaciji posledic te velike nesreče. Šele 3. aprila 1916 je začela skupina 25 ruskih ujetnikov organizirano in bolj množično iskati zasute, ponesrečene ter pogrešane. Reševalci so bili lačni in ustrašeni, pogosto z orožjem prisiljeni kopati rove po neskončni, ponekod več kot deset metrov debeli plazovini. Znana je zgodba, da so se skozi majhno odprtino dokopali do pekarnice in našli tri tedne star kruh, ki je bil še vedno užiten, česar so se zelo razveselili. Oficirska reševalna baza je bila v takratni Vossovi koči, tudi koči na Močilu (danes Erjavčevi, op. a.), ruski ujetniki pa so bivali v barakah pri Močilu (Schuttbaracke), ki so bile edine, ki so tudi po vseh teh plazovih ostale cele. V naslednjih dneh so se jim pri odkopavanju žrtev in ceste pridružili številni dodatni ujetniki, oficirji ter inženirji, Urana pa so zaradi možnosti novih plazov določili za »vremenskega preroka«. Dodelili so mu pomočnika iz Tirolske, ki je prav tako dobro poznal snežne plazove. Skupaj sta hodila in si ogledovala ostanke plazov ter okoliške vrhove. Pokazalo se je, da opasti na grebenu Mojstrovke še vedno vztrajajo, tako da verjetno niso bile med glavnimi vzroki za največje plazove. Nekaj dni pozneje so jih neuspešno poskušali odstreliti s 75 milimetrskima topoma. Očitno sta bili odločilni višina novega snega in poznejša odjuga. S prečenjem plazovine so imeli težave tudi konji, saj se jim je vdiral. Težavo so rešili tako, da

so jih polegali na bok, jim zvezali noge in jih na šotorskem platnu kot po toboganu porinili proti Močilu. Tam so jih prestregli in jim razvezali noge, da so se spet lahko postavili nanje. Precej pozneje se je sredi noči sprožil sicer že od prej dobro znani plaz z Vratc (Slemana), ki je nasul plazovine skoraj do vrha griča, na katerem danes stoji Erjavčeva koča. Plaz je odnesel v grapo južno pod kočo in naprej proti Suhi Pišnici tudi ostanke lesenih galerij, kar je dodatno upočasnilo reševanje. Zadnje umrle so izkopalile šele pozno spomladi, ko se je sneg v plazovini zaradi nenehnega taljenja bolj omehčal, saj so bili nekateri zasuti tudi več deset metrov pod površjem. Naj omenimo še manj znano lavinsko nesrečo ruskih ujetnikov 14 mesecev po drugem plazu leta 1916, zgodila pa se je 12. maja 1917 ob 11. uri. Takratni plaz z Mojstrovke izpod Grebenca je popolnoma uničil južno taborišče pod Vršičem (Südlager). Šele 3. junija so našli in izkopali 30 ujetnikov ter šest stražarjev. Tisto zimo naj bi bilo v našem visokogorju ponekod tudi več kot deset metrov snega, davek »beli smrti« preteklih snežnih sezon pa je bil glavni vzrok, da ta ni bila tako tragična. Žrtve ruskih ujetnikov v zaledju fronte marca 1916 in maja 1917 na obeh straneh prelaza Vršič so vplivale na poznejše pomembnosti te pomembne prometnice kot ruska cesta. Mogoče za vse opisane nesreče ne bi niti vedeli, če ne bi nad osmo serpentinno vršiške ceste ruski ujetniki svojim sonarodnjakom leta 1916 in 1917 ob kamniti grobnici zgradili preproste kapele svetega Vladimirja s čebulastima zvonikoma. Danes jo poznamo kot rusko kapelico in je od maja 2015 tudi spomeniško zaščiten kulturnozgodovinski spomenik državnega pomena ter ena izmed 23 postaj slovenskega dela poti evropske kulturne dediščine. Najbolj obiskana je vsako leto na zadnjo julijsko nedeljo, ko je ob njej spominska slovesnost, ki se je udeležujejo najvišji predstavniki Rusije in Slovenije. Srečanja so se začela že med obema vojnama, po drugi svetovni vojni pa so bila zaradi ohlajenih odnosov med takratnima državama nekoliko redkejša. Obudili

so jih po osamosvojitvi leta 1992, od takrat pa je ta vsakoletna slovesnost med bolj odmevnimi tovrstnimi političnimi dogodki v Sloveniji.

Tako usodne posledice kot tudi izkušnje v tej vojni so prispevale k temu, da so pozneje v nekaterih alpskih državah v okviru vojaških oddelkov ustanovili pomembnejše raziskovalne ustanove, vojska pa je njihov najpomembnejši naročnik in uporabnik. Že v naslednji krvavi svetovni vojni so se precej bolje zavedali nevarnosti snežnih plazov. Tudi za ruski plaz na Vršiču in vse okrog njega lahko danes zapišemo, da to, kar se je takrat dogajalo v visokogorju Alp, ni bilo bojevanje izurjenih vojakov gorskih enot, temveč zaradi kratkega poletja v gorah časovno zelo omejen pokol, podoben vsej vojni. Na srečo se je ta končala še pred začetkom naslednje snežne sezone. Tudi stoletni zgodovinski premislek nas zdaj mogoče še bolj kot nekoč pripelje do spoznanja, da je šlo pri tem spopadu za velik nesmisel. Del tega so bile tudi nepotrebne lavinske žrtve vojakov in ruskih ujetnikov, ki so bili ob nepravem času na nepravem kraju. V času, ko je na visokogorskih tleh vztrajala snežna odeja, je bilo malo neposrednih bojev in premikov. Glavni boj je bilo preživetje v naravnem, za vse takrat stalne prebivalce sicer neposeljenih območij pa v resnici v surovem gorskem okolju. Tudi zaradi tega spomina in dejstva, da bi si današnji prebivalci posavskega ter posoškega dela Julijskih Alp zaslužili boljše povezanost in hitrejši dostop do osrednjega dela države, bi kazalo čim prej spremeniti odnos odgovornih do te strateško in danes mogoče še bolj kot nekoč pomembne prometne povezave čez Vršič ter ga opredeliti z obnovo vse trase in gradnjo predora, ki bi olajšal ter podaljšal njeno prevoznost na bolj ali manj celoletno. ■

¹ Večino danes neprecenljivih informacij smo povzeli po knjigi Franceta Malešiča Spomin in opomin gora, Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah, Didakta, 2005, za katero nam je avtor odstopil številne popravke in dopolnitve, ter s portala Soška fronta, <http://prohereditate.com/portal/>, na katerem je prispeval največ uporabnih podatkov Tomaž Ovcak.

